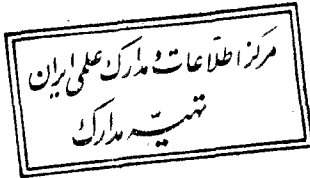

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه:

کارشناسی ارشد مدرسی
(رشته علوم قرآنی و حدیث)

روش‌های هدایتی قرآن کریم

تقی جاویدان

استاد راهنما:

حجت‌الاسلام والمسلمین عمید زنجانی

استاد مشاور:

حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر حجتی

نام و نام خانوادگی : تقی جاویدان	رشته تحصیلی : علوم قرآنی و حدیث
مقطع : کارشناسی ارشد	استاد راهنما : حجت الاسلام والمسلمین عباسعلی عمیدزنجانی
عنوان پایان نامه : روشهای هدایتی قرآن کریم	استادان مشاور : حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید محمدباقر حجتی

چکیده پایان نامه :

قرآن کریم کتاب " هدایت و اعجاز " و به تعبیر صحیح تر، کتاب " اعجاز در هدایت " است. روش و اسلوب هدایتگری قرآن کریم، ایده اصلی و اساسی ترین جهت در این پژوهش است. ما در صدد آن بوده ایم که این آیت بلند اعجاز و مکتوب وحی را از منظری دیگر (روش شناسی) مورد بررسی قرار دهیم.

جایگاه مسلم متدولوژی در علوم مختلف و اهمیت و کاربرد وسیع آن در عرصه های گوناگون ما را بر آن می دارد که از خود بپرسیم که آیا قرآن کریم و اسلام (بعنوان یک مکتب) نیز دارای روش و متدولوژی خاصی است؟ و با این فرض آن روش کدام است؟ و طرق استحصال آن چگونه است؟ و ...

در این رساله با پیعودن سه طریق جداگانه (ادله نقلی، استقراء و ادله عقلی) نهایتاً حقیقت واحدی به اثبات رسیده و خط مشی جامع دعوت در اسلام ترسیم شده است. (حکمت، موعظه، حسن و جدال احسن، با تکیه بر ابعاد عملی دعوت) .

مفهوم، نحوه ارتباط، تقدم و تاخر، جایگاه و کاربردهای وسیع روشهای هدایتی قرآن کریم در عرصه های گوناگون (آموزشی، پرورشی، مدیریتی، اجتماعی، سیاسی، تبلیغاتی) داخلی و خارجی (و ... در بخش های این رساله مورد اشاره قرار گرفته است.

ویژگیهای روشهای هدایتی قرآن کریم - که بارزترین آن مبتنی بودن بر انسان شناسی بی بدیل و واقع بینانه و همه سونگراست - اسلام را بطور جدی از دیگر مکاتب معتازمی سازد. امید آنکه اندیشمندان جامعه اسلامی با برداشتن گامهای استوار و متین، نهال تتبع در این موضوع را به شمر بنشانند تا در سایه آن انقلاب اسلامی استحکام یابد.

" والسلام "

۱۳۰۰ / الف - ع

الف

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول : نظری بر اهداف قرآن کریم

۱	پیشگفتار
۵	مقدمه
۶	سرچشمه‌های بحث
۸	زمینه‌های بحث
۸	الف (دلالت آیات مصرح
۱۴	ب (اشاره تلویحی آیات
۱۶	ج (اوصاف واسامی قرآن کریم
۱۹	د (اهداف سورقرآن
۲۲	ه (قلمرو مشترک شرایع آسمانی
۲۶	و (اسوه‌ها تبلور عینی غایات
۲۷	ز (هدف آفرینش انسان
۳۰	وجه ارتباط اهداف با یکدیگر
۳۴	اهداف غایی (بیان دیدگاهها)
۳۴	(۱) توحید
۳۷	(۲) تعلیم و تربیت
۴۰	رابطهء تعلیم و تربیت
۴۱	مفهوم تربیت در قاصد موسی قرآن
۴۴	(۳) انسان سازی
۴۵	ارتباط بین اهداف غایی
۴۹	هدایت ، کانون اهداف قرآن کریم
۵۳	فوائد تبیین اهداف در :

- ۵۲ الف (تفسیر قرآن کریم
- ۵۳ ب (ارتباط آیات و سوره قرآن
- ۵۶ ج (شناسایی پیام اصلی و روح قرآن
- ۵۷ د (به دست دادن مقیاس
- ۵۸ ه (تصحیح جهت گیری ها

فصل دوم : روشهای هدایتی قرآن کریم

- ۶۰ معنای لغوی روش
- ۶۱ روش در اصطلاح
- ۶۲ روشها و طرق استحصال آن
- ۶۴ الف (حکمت :
- ۶۴ مفهوم لغوی حکمت
- ۶۶ حکمت در کلام مفسران
- ۷۳ دودیدگاه اساسی در حکمت
- ۷۴ بیان جامع
- ۷۵ گونه های استدلال
- ۷۶ ۱- میزان تعادل
- ۷۹ ۲- میزان تلازم
- ۸۰ ۳- میزان تعاند
- ۸۱ جلوه های خاص استدلال در قرآن کریم
- ۸۱ ۱- استدلال بر اساس تعریف
- ۸۴ ۲- استدلال از رهگذر تجزیه
- ۸۷ ۳- استدلال از راه ذکر خاص بعد از علم

۸۹	۴- استدلال از راه علت و معلول
۹۲	۵- استدلال از راه مقابله (مقایسه)
۹۶	۶- استدلال از راه تشبیه و مثل
۹۸	۷- استفهام تقریری
۱۰۱	۸- برهان خلف
۱۰۴	ب (موعظه حسنه)
۱۰۴	مفهوم لغوی موعظه
۱۰۴	موعظه در قرآن کریم
۱۰۹	اقسام موعظه
۱۰۹	۱- ذکر
۱۱۱	۲- قصص و عبرتها
۱۱۵	۳- توصیه و تاکید
۱۱۵	۴- نصیحت
۱۱۷	۵- وسایر موارد
۱۱۸	ج (جدال احسن)
۱۱۸	مفهوم لغوی جدل
۱۲۰	جدال در قرآن کریم
۱۲۳	جدل مذموم و ویژگیهای آن
۱۲۹	جدل احسن و اوصاف آن
۱۳۴	اقسام رایج علم جدل
۱۳۴	۱- سب و تقسیم
۱۳۶	۲- قول با موجب

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱۳۷ ۳- تسلیم ابتدایی

۱۳۷ ۴- اسجال

۱۳۸ ۵- انتقال

۱۳۹ ۶- مناقضه

۱۳۹ ۷- همراهی با خصم تا سقوط او

د) دعوت با عمل

۱۴۳ الف) ابعاد دعوت عملی

- اسوهٔ حسنه (الگوی رفتار نیکو) ۱۴۳

- تبلیغ عملی فلسفهٔ اساسی ۱۴۵

حکومت‌های الهی

۱۴۷ ب) ابعاد عملی دعوت

- بررسی سیر نزول آیات ۱۴۸

- تعامل عقیده و عمل ۱۴۹

- ظهور تدریجی شا کله ۱۵۱

خط مشی جامع دعوت در اسلام : ۱۵۳

ه) بررسی چند مسئله ۱۵۷

ملاک و نحوهٔ بکارگیری روشها ۱۵۷

- مقتضای حال ۱۵۷

- نوع کلام ۱۶۰

ارتباط عنا صر دعوت (بیانی) با یکدیگر ۱۶۲

موعظه و حکمت ۱۶۲

حکمت وجدال احسن ۱۶۵

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱۶۸	ترتیب روشها
۱۷۱	انحصار روشها
۱۷۳	ادله نقلی
۱۷۴	استقراء
۱۷۵	ادله عقلی
۱۷۷	تطابق صناعات خمس با روشهای قرآن (آیه ۱۲۵ سوره نحل)
۱۸۷	تعاریف
۱۸۷	- برهان
۱۷۹	- خطابه
۱۸۱	- جدل
۱۸۱	- مسلمات
۱۸۲	- مشهورات
۱۸۳	ادله موافقان
۱۸۴	ادله مخالفان
۱۸۴	نقد و بررسی
۱۸۶	مقایسه مابین حکمت و برهان
۱۸۷	مقایسه مابین جدال احسن و جدل منطقی
۱۸۹	مقایسه مابین خطابه و موعظه
	فصل سوم : ویژگیهای روشهای هدایتی قرآن کریم
۱۹۱	مقصود از ویژگیها

۱۹۲	تناسب با انسان و ساختار وجودی او
۱۹۴	شئون و قوای نفس
۱۹۴	روح
۱۹۶	نفس
۱۹۸	فطرت
۲۰۱	عقل
۲۰۴	قلب
۲۰۶	کانون تعقل و ادراک
۲۰۹	کانون عواطف و احساس
۲۲۰	زبان عقل
۲۱۷	زبان دل
۲۲۴	جامعیت درنگرش به انسان
۲۲۵	ترتیب - تدریج - تمرکز
۱۳۲	... و دیگر ویژگی ها (۱۴ ویژگی)
۲۳۴	جامعیت ابعاد دعوت
۲۳۹	فهرست منابع و مآخذ

" بسم الله الرحمن الرحيم "

پیشگفتار:

با زهم سخن از قرآن است . آن آیت بلند اعجاز ، آن ادبستان حکمت آموز و آن خوان گسترده الهی و آن ودیعه رحمانی و هدیه حضرت دوست و آن ثقل اکبر که اکبر مطلق است . و آن " ... که برای رشد جهان و نقطه جمع همه مسلمانان بلکه عالم بشری از مقام شامخ اجدیث به کشف تمام محمدی (ص) تنزل کرد که بشریت را به آنچه باید برسند ، برساند و ایمن ولیده علم الاسماء از شر شیاطین و طاغوتها رها سازد و جهان را به قسط و عدل رساند . " آری ، آن جبل متین آویخته در حقیقت کمند زلف یا راست که خاکیان را صدای اعتصام ساز کرده ، به سرا پرده نورمی خواندشان .

پیا می است که رایحه دلکش و شامه نواز ما حب پیام را در برداشته و عاشقان را نوید وصال میدهد ، گوئیا عکس رخ یا راست و جلوه سیما ییش و آیت او ، کلمه او ... و چه می گویم او ...

و ه که چه زیبا سرود آنکه خود قرآن ناطق و آیت عظمی و کتـاب مکنون و سر الهی بود ، که حقیقت این کتاب تجلی پروردگار جهان است .

" فتجلی لهم سبحان فی کتابه ، من غیر ان یکنوا را و ه بما اراهم من قدرته و فوفهم من سطوته " ^(۲) پس خدای سبحان ، در کتاب خویش - قرآن -

-
- ۱- حضرت آیه الله العظمی امام خمینی : صحیفه انقلاب ، وصیت نامه سیاسی الهی رهبر کبیرا انقلاب اسلامی و بینا نگذار جمهوری اسلامی ایران ، چاپ اول ، دفتر نشر فرهنگ اسلامی ، ص ۲ .
 - ۲- نهج البلاغه : ترجمه دکتر سید جعفر شهیدی ، چاپ اول ، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی ، ۱۳۶۸ ه.ش ، خطبه ۱۴۷ ص ۱۴۲ .

بی آنکه او را ببیند خود را به ایشان آشکارگرداند ، بداند چه زقدرتش به آنان
نمایاند ، و زقهر خود ترسانند .

و از این روست که در عظمت و رفعت و ... چونان همو فردویی همتا ست
... چه می گویم ... بگذارم و بگذرم که :

من چه گویم یک رگم هشیار نیست شرح آن یاری که آن را یار نیست
این رساله را رسالتی است . این نامه گزارش گونه ای است از مراحل
مواجهه با یک سؤال و کنکاشی از سر نیاز در راستای یافتن ...

در پیشگاهش زانوی ادب و تواضع بر زمین نهاده و آستانش را بسطه
ارادت سودیم و از مقصدش پرسیدیم که به کدام سومی خواندمان ؟
سخن از کرامت انسان داشت ، می خواندش تا طوق اعطینا از زانیش
داشته ، و تاج کرمانا بر سرش نهد و حتی او را خلیفه و جانشین خویش سازد .
آن را زیرون از پرده را که تمام انبیاء عظام به قافله سالاری جیبیب
الهی محمد مصطفی (ص) به منظور ره نمودنش گسیل شده بودند ، به منظور
هدایت انسان .

اما ... چگونه ؟ از خاک تا افلاک ؟ از انسان تا به خدا ؟ این عروج
اعجاز گونه را چگونه باور می توان کرد ؟

و چگونه زدل صحرای تفتیده حجاز و حجازها و انسا نسهای فرونشسته در
چنگال جاهلیت ، چشمه سالهائی چونان سلمان و ابوذر و مقداد ... جاری
می شود ؟

سؤال ما از حقیقت این تحول اعجاز گونه و چگونه دعوت
وروش هدایت و سلوب احیاگری و انسان سازی و سبک ایصال الی المطلب
بود . پاسخمان فرمود . پاسخی صریح و رسا که چونان دیگر آیتش مبیین
بود و مبیین .

" ادع الی سبیل ربک بالحکمہ والموعظہ الحسنه و جا دلہم بالتی ہی
(۱)
احسن"

دعوت کن بسوی راہ خدا بوسیله حکمت و موعظت و مجاہدہ کن با آنان بہ
نحوی کہ پسندیدہ باشد. این فرمان فراراہ پیا مبرا کرم (ص) تما می
سفرای الہی بود تا بدانسان بشریت را راہ برند .

پس آنگاہا سلوب دعوت رسل الہی و سیرہ^۶ ہدایتی دعوتگران راستین
کہ در حقیقت امثال آن فرمان الہی بود را از نظر گذرانیدیم کہ در حکم
تفسیر خطوط کلی ہمان رهنمود وحی بود .

تا مل بیشتر در آیہ^۷ مکتوب نورانی وحی ، پردہ^۸ دیگری را فرارہ
نگاہمان گشود ، کہ ہمہ مضامین قرآن کریم متناظر با آن خط مشی اصولی
جلوہ می نمود . و بدینسان تما می آیات را شرح و بسط و تفسیر و تائید آن
فرمان جامع دعوت یافتیم . .

آری ، اگر تا کنون مفسران گرام در پی برافکندن نقاب از چہرہ^۹
جمالش بودہ اند ، و در تفسیر سخن از نحوہ دلالت الفاظ بر معانی و در یافت
مضامین و محتوای آیات است و ... ہم اینک از دیدگاہی دیگر ، از روش
پرتوافشانی و ہدایتش می پرسیدم ، کہ چگونه؟ چگونه بہ راہ می خوانند و
جاری می سازند ...؟

در نحوہ^{۱۰} تبلیغ و دعوتش نیز ہمان اتقان و لطافت مضامین حکیمانہ را
یافتیم کہ خود بہ صداقت نوای " ان هذا القرآن یہدی للتی ہی اقنوم "
می سرود ، کہ ہر طریقہ کہ بیشتر بپا دارد و براہ اندازد ، ہمان را قرآن
می نماید .

۱- سورہ^{۱۱} نحل (۱۶) آیہ ۱۲۵ .

آری ، خواسته‌ایم از منظری دیگر جمال قرآن را بگیریم ، که سبک
 هدایتش نیز آئینه تمام‌نمایی بود که آنها می‌بخش را همان می‌گردیدند و
 پاسخ‌گوی نیازها مان و افقی دیگر را در امتداد نگاهمان می‌گشود و ما را بر
 منظری می‌نشانده‌بتوانیم تمام عرصه‌ها را با چشمی فرا بین و راست‌نگر
 به نظر رهنشینیم .

با این باور آغاز کرده‌وراه پیمودیم و ... تا بدانجا که این دفتر به
 پایان آمد ولی این پایان ، نه پایان مطلب که پایان من است ، پس آن
 بهتر که نام " آغاز " بر آن نهیم .

" به امید شکوفایی این نهال "